

Valgkampen 1993

Stortingsvalget i september 1993 skapte store endringer i partiernes styrkeforhold og brøt med langtids-trenden i norsk politikk. Men det var ikke bare valgresultatet som skapte overraskelser. Selve valgkampen representerte litt av et paradoks. På den ene siden var debatten - sett utenfra - lite avklarende. På den andre siden skjedde det langt større endringer i opinionen enn det vi er vant til i en norsk valgkamp. Det ble et gap mellom valgresultatet i september og valgutsiktene i mai/juni, slik de kom til uttrykk i meningsmålingene.

Henry Valen

Med data fra en valgundersøkelse, som er blitt foretatt i fellesskap av Institutt for samfunnsforskning og Statistisk sentralbyrå, vil jeg rette søkelyset på noen sentrale trekk i valgkampen.¹ Men først er det nødvendig med en kort beskrivelse av den politiske situasjon.

Alternativer

Et stortingsvalg dreier seg ikke bare om sammensetningen av det nye Storting. Indirekte er det også et spørsmål om hvem som skal sitte med regjeringsmakten. Når regjeringsalternativene er klare, vet den enkelte velger at hans/hennes stemme samtidig representerer et regjeringsvalg. To-blokk-situasjonen som daterer seg tilbake til tidlig i 1960-årene, er blitt et "normalt" mønster i Norge. Det avspeiler to klare alternativer: enten en koalisjonsregjering av borgerlige partier, eller en mindretallsregjering av Arbeiderpartiet basert på et sosialistisk flertall i Stortinget. Forutsetningen er at de borgerlige partiene er i stand til å samarbeide langs den politiske høyre-venstre-aksen. Modellen brøt sammen ved valget i 1985 da ingen av de nevnte gruppene fikk rent flertall, og Fremskrittspartiet med sine to mandater kom i vippeposisjon. Likevel ble velgerne i 1989 konfrontert med nok et to-blokk-valg. Det resulterte i stigen oppslutning om Fremskrittspartiet og fortsatt mangel på et regjeringsdyktig flertall. Syses mindretallskoalisjon som ble dannet etter valget, ble sprengt et år senere. Årsaken var indre motsetninger mellom koalisjonspartiene som følge av EU-saken. Da Syses regjering falt, og Senterpartiet nektet å støtte en mindretallsregjering av Høyre, fantes det bare ett mulig regjeringsalternativ: en mindretallsregjering av Arbeiderpartiet.

Dette var situasjonen helt fram til valget i 1993.

I juni kom det et interessant utspill fra Arbeiderpartiets leder, Thorbjørn Jagland. Han viste til Arbeiderpartiets lave oppslutning på meningsmålingene og uttalte at partiet kunne komme til å kaste kortene etter valget dersom Høyre ble større enn Arbeiderpartiet. Han henstilte samtidig til Senterpartiet og Sosialistisk Venstreparti at de måtte signalisere støtte til Arbeiderpartiets politikk, ellers kunne de komme til å oppleve at Høyre overtok regjeringsmakten. Jagland ventet neppe støtteerklæringer fra de to partiene. Adressaten var velgerne. Han skremte med en høyre-regjering, hovedmotstanderen langs høyre-venstre-aksen, og bad folk stemme på Arbeiderpartiet. Høyre tok opp hansken og prøvde å framstille seg som et sannsynlig regjeringsalternativ, men uten å lykkes. Meningsmålingene tydet på at partiet langt fra ville oppnå tilstrekkelig parlamentarisk støtte til å danne regjering. Dessuten maktet ikke partiet å profilere seg langs høyre-venstre-aksen. Bildet ble ytterligere komplisert ved at Senterpartiet lanserte Anne Enger Lahnstein som en tredje statsministerkandidat.

Jaglands utspill kom på et særdeles gunstig tidspunkt - helt i starten av valgkampen. Debatten viste at det fantes bare ett realistisk regjeringsalternativ, nemlig fortsatt mindretallsregjering av Arbeiderpartiet. Jagland hadde egentlig ikke sagt noe nytt. Men han fikk kommunisert på en effektiv måte til velgerne hvilke styringsmuligheter som forelå. Det ble sagt i klartekst at det ikke kunne komme på tale med en ny koalisjon. Fortsatt mindretallsregjering var eneste mulighet. I en slik situasjon

måtte valgkampen bli lite fokusert og lite avklarende. Alle partier konkurrerte med hverandre i velgermarkedet. Det ble tallrike soloutspill og forholdsvis lite dialog.

Stridsspørsmål

En valgkamp representerer en gigantisk innsats fra partienes side for å nå ut til den enkelte velger, valgets hovedaktør. Det må derfor være et sentralt spørsmål hvordan velgerne opplever valgkampen. Hvordan oppfatter de partienes budskap? I hvilken grad er de engasjert i den pågående debatt? I sammenligning med tilsvarende målinger ved foregående valg vil velgernes reaksjoner i 1993 kunne fortelle meget om dette valgets spesielle karakter.

Ta først oppfatningen av stridsspørsmål i valgkampen. Følgende åpne spørsmål er anvendt i en serie valgundersøkelser: "Kan du nevne én eller to saker som var spesielt viktige for din stemmegivning ved høstens valg?" Materialet må leses med forsiktighet. De oppgitte svar kan neppe tolkes som en fullgod begrunnelse for stemmegivningen, men de kan tas som en indikasjon på hvilke temaer som har opptatt velgerne. Tabell 1 presenterer resultatet for 1993 sammenlignet med valget i 1989. Det helt dominerende spørsmål i 1993 er EU-saken. På andre plass kommer sysselsettingen, og på tredje plass sosialpolitiske spørsmål. Kontrasten med valget i 1989 er slående. Den gangen var det to viktige temaer: sosialpolitikk samt energi og miljøvern (heretter kalt natur og miljø). Betydningen av disse spørsmålene er sterkt redusert i 1993, særlig natur og miljø. I 1993 nevner to av tre velgere EU-saken mot bare én av ti i 1989. Det mest stabile element er sysselsettingen. Her er det bare en ubetyde-

lig økning fra 1989 til 1993, til tross for den sterke stigning i arbeidsledigheten i løpet av stortingsperioden. Forklaringen er antakelig at temaet har tapt noe av sin betydning som partipolitisk stridsemne. Stadig flere heller til den oppfatning at det er begrenset hva myndighetene kan gjøre for å skape nye arbeidsplasser.

Tabell 1: Oppfatning av stridsspørsmål. Prosent. 1989 og 1993

	1989	1993
EU-saken	9	65
Sysselsettingen	19	22
Trygder, helsetiltak, eldreomsorg (sosialpolitikk)	46	15
Barne- og familiepolitikk ¹	..	8
Energi, miljøvern	37	7
Innvandring	9	6
Skattepolitikken	6	5
Økonomiske spørsmål generelt	8	5
Utdanning, skole	3	5
Moralsk-religiøse spørsmål	8 ¹	3
Sosial utjevning	4	2
Spørsmålet om regjeringmakten	0	2
Statsdrift, omfanget av offentlig sektor	1	1
Distriktspolitikk, desentralisering	2	1
Kriminalpolitikk	2	1
Abortsaken	2	1
Utenrikspolitikken	1	1
Prisstigningen	2	0
Antall som har svart ²	1 799	1 671

¹ Ved valget i 1989 ble barne- og familiepolitikk kodet sammen med livssyn (moral og religion)

² Dette er antall personer som har oppgitt minst en sak som spesielt viktig for sin stemmegivning

I forbindelse med valget i 1993 ble det gjort forsøk på å studere utviklingen av stridsspørsmål under valgkampen. Spørsmålet om viktige saker med referanse til valget ble stilt i Statistisk sentralbyrås nye omnibus i juni, altså før valgkampen begynte, og i månedsskiftet august/september, det vil si midt under valgkampen. I tabell 2 er dette materialet koblet sammen med resultatene fra valgundersøkelsen som ble foretatt like etter valget. I tabell 2 er klassifiseringen av saker litt forenklet sammenlignet med tabell 1.

Tabell 2: Oppfatningen av stridsspørsmål i 1993 målt på tre tidspunkt. Prosent

	Juni	Aug./sep.	Etter valget
EU-saken	62	53	65
Sysselsettingen	21	35	22
Økonomiske spørsmål generelt	4	5	5
Natur og miljø	8	16	7
Livssyn	3	3	3
Innvandring	6	5	6
Eldreomsorg og helse	19	23	16
Barn og familie	8	7	8
Utdanning	5	6	5
Regjerings-spørsmålet	2	1	2
Antall som har svart	1 312	1 418	1 671
Andel av utvalget som har svart	71	81	76

Andelen som var i stand til å identifisere minst én sak steg fra juni til august/september, men den sank litt da valget var over. Ellers er det påfallende at fordelingen for juni og etter valget er så å si identiske. Derimot er det et klart avvik for august/september. På dette tidspunkt er det færre som nevner EU-saken, mens interessen for sysselsettingen, natur og miljø samt helse og eldreomsorg har økt betraktelig. Valgkampen har tydeligvis påvirket oppfatningen av enkeltsaker. Men i store trekk er den politiske dagsorden uforandret, og den er altså vidt forskjellig fra mønsteret i 1989.

Som vanlig varierer oppfatningen av stridsspørsmål fra den ene velgergruppen til den annen. Tabell 3 viser fordeling etter oppgitt stemmegivning. Her er bare tatt med spørsmål som har en klar partiprofil. Mest opptatt av EU-saken var velgerne til de to ledende nei-partiene, Senterpartiet og Sosialistisk Venstreparti. Interessen for sysselsettingen var desidert

Tabell 3: Oppfatning av viktige stridsspørsmål og parti. Valgundersøkelsen. Prosent

	RV	SV	A	V	KrF	Sp	H	FrP
EU-saken	-	81	55	65	58	89	60	42
Sysselsettingen	-	23	32	19	12	14	16	18
Natur og miljø	-	19	5	28	2	10	2	3
Livssyn	-	1	1	2	32	1	1	-
Innvandring	-	3	3	7	2	2	5	42
Barn og familie	-	7	6	7	28	4	9	6
N (100 prosent)	14 ¹	128	515	54	112	299	218	71

¹ For få tilfelle til å beregne prosent

størst blant Arbeiderpartiets velgere. For øvrig tiltrakk begge disse spørsmålene betydelig interesse i samtlige partier. For de øvrige spørsmålenes vedkommende var det sterk fokusering om enkelte partier. Det var Kristelig Folkeparti i spørsmål om livssyn, samt familie og barn, Venstre og Sosialistisk Venstreparti med hensyn til natur og miljø, og Fremskrittspartiet i spørsmål om innvandring. Materialet tyder på at partiene etter velgernes oppfatning har en forholdsvis klar opinionsprofil.

Interessen for valget

Tabellene forteller om konflikter som opptok velgerne. Deres holdninger til konkrete saker vil ikke bli berørt her. Men et beslektet spørsmål bør være av interesse: Hvor sterkt opplevde velgerne motsetningene? Hvor engasjert var de i valgkampen? Fordi de politiske alternativer var uklare, skulle man forvente at valgkampen var lite intens, sett med velgernes øyne. Fravær av politisk dialog gjør det vanskelig for velgerne å oppfatte hva de enkelte partier står for. For å belyse dette spørsmålet ble det stilt tre spørsmål i undersøkelsen:

(1) "Mange sier at det var svært lett å bestemme seg for det parti en skulle stemme på ved dette val-

get, mens andre syntes det var svært vanskelig. Hvordan var det med deg, syntes du at det var svært lett, nokså lett, nokså vanskelig, eller svært vanskelig?"

(2) "Når du ser tilbake på valget nå i høst, vil du si at du personlig brydde deg meget om hvilket parti som vant eller tapte ved valget, brydde du deg en del om det, eller spilte det liten rolle for deg personlig?"

(3) Vi vil gjerne høre om du har deltatt i politiske diskusjoner eller samtaler foran valget i år. Hvor ofte pratet du om valget i familien eller med venner og bekjente. Vil du si daglig, et par ganger i uken, mer sjelden eller aldri?

Uten å gå nærmere inn på materialet kan vi se på svarene for 1993 sammenlignet med de tre foregående stortingsvalgene. Resultatene er presentert i tabell 4. Materialet støtter antakelsen om at uklare alternativer skaper tvil og usikkerhet blant velgerne. Ved de rene toblokk-valgene i 1981 og i 1985 syntes halvparten av velgerne at det var svært lett å bestemme seg. Andelen sank markert i 1989 da regjeringssituasjonen var mer uklar. Også i 1993 var andelen lav, skjønt det var en svak stigning sammenlignet med foregående valg. Men legg merke til at dette

spørsmålet ble stilt utelukkende til personer som oppgav at de hadde avgitt stemme ved de respektive valgene. De to andre spørsmålene ble stilt til hele utvalget, og her er tendensen helt klar. Siden 1985 har det vært jevn nedgang i andelen som oppgav at de brydde seg meget om hvem som vant eller tapte ved valget. På samme måte nådde omfanget av diskusjon i forbindelse med valget et lavmål i 1993. Andelen som oppgav diskusjon daglig ble halvert fra 1989 til 1993. Interessen for valget var la-

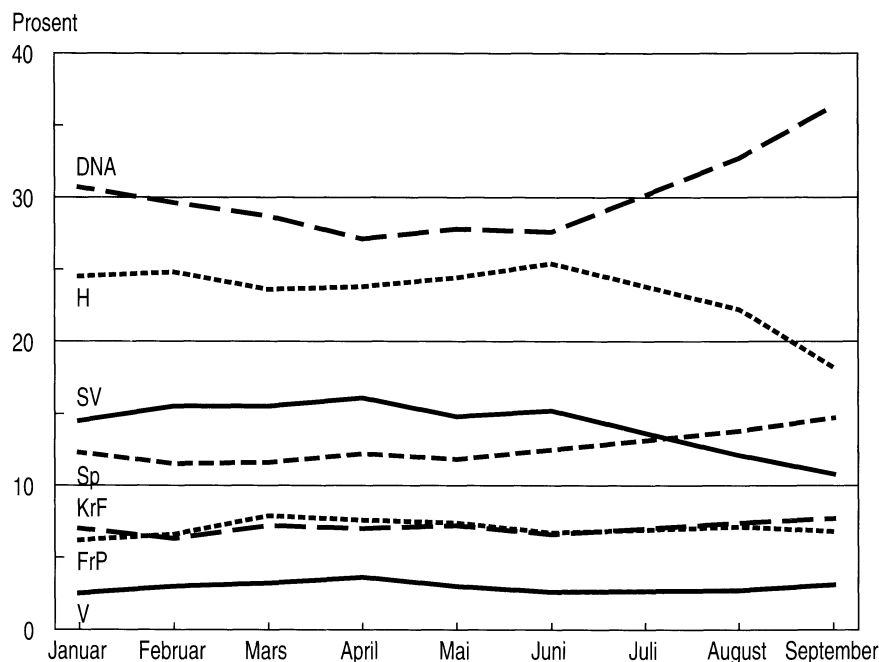
Tabell 4: Engasjement i valgene 1981-1993. Prosent av de spurte som gav uttrykk for sterkt engasjement

	1981	1985	1989	1993
Svært lett å bestemme seg	49	49	35	39
Brydde seg meget om valget	43	46	39	32
Diskuterte om valget daglig	28	28	40	20

Bevegelser i velgerskaren

Til tross for uklare alternativer og forholdsvis lav interesse for valget, skjedde det store bevegelser blant velgerne i løpet av valgkampen. Offentliggjorte meningsmålinger gir den beste indikasjon på skiftningene i opinionen. I figur 1 er det beregnet gjennomsnittstall for samtlige nasjonale meningsmålinger for perioden januar til september 1993. Det var hele tiden en del sprik mellom ulike målinger. Gjennomsnittstendensene gir et forenklet og klarere bilde. Kurvene viser at fram til mai/juni var det forholdsvis små fluktuasjoner for de enkelte partiene fra måned til måned. Senterpartiet og Sosialistisk Venstreparti lå an til å gjøre et godt valg i september. Det samme kan sies om Høyre. Derimot var utsiktene mørke for Arbeiderpar-

Figur 1: Partibarometre for perioden januar - september 1993. Gjennomsnittstall basert på samtlige nasjonale målinger

tiet. Fra februar til og med juni lå regjeringspartiet under 30 prosent i oppslutning. Høyre pustet partiet i nakken, og i flere enkeltmålinger oppnådde Høyre en høyere prosentandel enn Arbeiderpartiet. Omslaget kom under valgkampen, dvs. i august og september. Figur 1 viser stigende kurver for Senterpartiet, Arbeiderpartiet og - i mindre grad - Kristelig Folkeparti. Derimot er det klart synkende kurver for Høyre og Sosialistisk Venstreparti, mens oppslutningen for Venstre og Fremskrittspartiet er uendret. Den beskrevne utvikling peker direkte henimot det som ble valgresultatet i 1993. For flere av partienes vedkommende er det imidlertid betydelig avstand mellom målingene i september (figur 1) og det endelige valgresultatet. Det gjelder særlig Senterpartiet, Arbeiderpartiet, Høyre og Sosialistisk Venstreparti. Det kan naturligvis bety at meningsmålingene har vært misvisende. Men en mer

sannsynlig forklaring er at opinionen har vært i bevegelse like fram til valget, og at målingene derfor ikke har fanget opp de siste svingningene. Under hele valgkampen meldte meningsmålingsinstituttene om et forholdsvis stort antall velgere som ventet fram til valget med å ta standpunkt. Det svarer godt til resultater fra valgundersøkelsen. Utvalget ble spurt om tidspunktet når de bestemte seg for hvilket parti de skulle stemme på. 58 prosent sa at de hadde bestemt seg lenge før valgkampen begynte. 42 prosent sa at de bestemte seg under valgkampen, hvorav 26 prosent sa at de tok sin avgjørelse umiddelbart foran valget. Også i 1989 oppgav hver fjerde velger at de hoppet ned fra gjerdet på valgdagen eller like før. Ved de mer "stabile" valgene i 1981 og 1985 oppgav bare 12 prosent at de tok standpunkt like foran valget.

Avslutning

Materialet viser at valgkampen satte i gang en kraftig valgvind i favør av de to partiene som ble valgets seierherrer, Senterpartiet og Arbeiderpartiet. EU-saken var et helt dominerende stridsspørsmål etter velgernes oppfatning. Som vist i en tidligere publikasjon (Ukens statistikk, 51/52, 1993) nådde vandringerne i velgerskaren rekordhøyde i 1993, og motstanderne av norsk medlemskap i EU var mest tilbøyelige til å skifte parti. Paradoksalt nok var det et nei-parti og et ja-parti som vant valget, og blant taperne finner vi to nei-partier og to ja-partier. Bevegelsene under selve valgkampen tyder på at analysen med fordel kan fokuseres på to sett av partier, som i begge tilfelle konkurrerte på de samme jaktmarker:

(1) På nei-siden: Hvorfor gikk Senterpartiet så markert fram, mens Sosialistisk Venstreparti gikk tilbake?

(2) På ja-siden: Hvorfor gikk Arbeiderpartiet fram, mens Høyre gikk tilbake?

Valgundersøkelsen vil forhåpentlig kaste lys over disse spørsmålene. Men valgkampens betydning for valgfallet vil det bli vanskelig å få tak i. Hva var det som utløste de beskrevne valgvinder tidlig i valgkampen? - Valgkampens dynamikk er et lite påaktet tema i valgforskningen. Kanskje vil erfaringene fra 1993 stimulere til fornyet innsats på dette området ved senere valg.

1. Fullstendig rapport fra undersøkelsen vil foreligge vinteren 1995.

Henry Valen er professor i statsvitenskap og er tilknyttet Institutt for samfunnsforskning.